

**THE INTERSUBJECTIVITY IN THE SECOND PERSON PROSE :
MIHAI ZAMFIR - *LATE EDUCATION***

**L'INTERSUBJECTIVITÉ DANS LA PROSE À LA DEUXIÈME PERSONNE:
MIHAI ZAMFIR - *ÉDUCATION TARDIVE***

**INTERSUBIECTIVITATEA ÎN PROZA LA PERSOANA A DOUA:
MIHAI ZAMFIR - *EDUCAȚIE TÂRZIE***

Lucian Dumitru BĂICEANU,
PhD student, Univ. A. I. Cuza, Iași
lucianbaiceanu@gmail.com

Abstract

This article focuses on the novel of Mihai Zamfir, Late Education, seeking as main aspect the inclusion of the text in the second person prose. Two major issues are followed during the undertaken analysis: the quality of the person and the intersubjectivity process. The text uses the narrative perspective specific for the narrative-You: a narrator speaks of himself using the second person, making use of a certain distance in relation with his acts and his thoughts, were the „I” transformed into „YOU”. It produces a complex process of intersubjectivity: a indeterminate and multiple mixture of subjectivity between the narrator, the narrative and the protagonist. All narrative instances are interdependent and become a closed system, but sometimes suffer from a "fragile intersubjectivity". So, this article demonstrates and analyzes the way in which the intersubjectivity process takes place and act in the novel of Mihai Zamfir, a Romanian innovator text.

Résumé

Cet article se concerne sur le roman de Mihai Zamfir, Éducation tardive, suivant comme principal aspect l'insertion de ce text dans la prose à la deuxième personne. Deux problèmes majeurs sont abordées au cours de l'analyse effectuée: la qualité de la personne et le processus de l'intersubjectivité. Dans le texte est utilisée la perspective narrative spécifique pour le VOUS-narrative: un narrateur parle de lui-même en utilisant la deuxième personne, faisant usage d'une certaine distance par rapport aux ses actes et ses pensées, et le JE devient VOUS. Se produit un vaste processus d'intersubjectivité: un mélange indéterminée et multiple de subjectivité entre le narrateur, narratar et protagoniste. Tous les instances narrative sont interdépendantes et deviennent un système fermé, mais parfois souffrent d'une „intersubjectivité fragile”. Donc, cet article démontre et analyse la façon dont ils se produisent et agissent le processus de l'intersubjectivité dans le roman du Mihai Zamfir, un texte roumaine innovateur.

Rezumat

Lucrarea de față își îndreaptă atenția asupra romanului lui Mihai Zamfir Educație târzie, urmărind ca aspect principal încadrarea textului în proza la persoana a doua. Două mari problematici sunt urmărite pe parcursul analizei întreprinse: calitatea persoanei și procesul intersubiectivității. În text este utilizată perspectiva narativă specifică TU-ului narativ: un narator vorbește despre sine utilizând persoana a II-a, uzând de o anumită distanță în raport cu actele și gândurile sale, EU-ul transformându-se într-un TU. Se produce astfel un amplu proces de intersubiectivitate: un amestec indeterminant și multiplu de subiectivitate dintre narator, narata și protagonist. Toate instanțele narrative sunt interdependente și devin un sistem închis, însă suferind

uneori de o „fragilitate a intersubiectivității”. Astfel, articolul demonstrează și analizează felul în care se produce și acționează procesul intersubiectivității în romanul lui Mihai Zamfir, un text românesc inovator.

Key words: *second person prose; intersubjectivity; narrative-You.*

Mots-clés: *prose à la deuxième personne; intersubjectivité; VOUS-narrative.*

Cuvinte cheie: *proză la persoana a doua, intersubiectivitate, TU-narativ.*

1. Experiment și inovație: proza la persoana a doua

Literatura română a căutat întotdeauna excepționalul, dar a ales drept instrument un proces care prin natura lui a împiedicat realizarea acestui obiectiv: imitația. Nu întâmplător Mircea Martin descoperă o serie de *complexe* de care suferă scriitura românească. *Inferioritatea* despre care vorbește teoreticianul român, „rezultat al unei *ardere* a etapelor”(Martin, 2002: 24), a condus la apariția unei literaturi care nu s-a putut afirma internațional, rămânând doar un produs național.

Cu toate acestea, există un domeniu care nu a fost explorat în întregime, încă nou, care oscilează între experiment și inovație literară: proza la persoana a doua. De-a lungul timpului, în literatura română, au mai fost autori care au jonglat cu persoana a doua în textele pe care le-au propus (Alexandru Ivasiuc, Mircea Nedelciu, Marin Mincu etc.), utilizând un *TU-narativ* care a fost mereu îmbinat cu vechile perspective, la persoana I sau la persoana a III-a. Totuși, în proza românească textele scrise la persoana a doua nu ar părea să fie un fenomen remarcant și am tinde să credem că este aproape inexistent. O atentă analiză ne va demonstra însă contrariul. Surprinzător, o primă atestare a unui text scris la persoana a doua apare în 1921: Felix Aderca - *Zeul iubirii (Țapul)*¹. Cu toate că autorul nu își scrie în întregime romanul la persoana a doua, el este un deschizător de drumuri, realizând un prim *experiment* pe teritoriul românesc.

Un alt exemplu potrivit este textul lui Mihai Zamfir, *Educație sentimentală*: un roman care este scris de la de la început până la sfârșit la persoana a doua. Surprinzător atât la nivel formal, cât și structural, romanul dezvoltă și un subiect bine încadrat tematic și istoric (o poveste de iubire în timpul mineriadelor). Cu toate acestea, în ceea ce ne privește, suntem interesați în mod special de două aspecte: rolul pe care îl comportă *persoana* în raport cu instanțele narative și felul în care se realizează *intersubiectivitatea*.

2. Persoana narativă: TU-narativ

Ne propunem, mai întâi, să urmărim relația care se stabilește în roman între *TU*-ul textual, intrinsec, „a naratei-protagonist”(D. Schofield, 1998: 11) și *TU*-ul extrinsec, extratextual, „a flesh and blood reader”(D. Schofield, 1998: 11). Acest raport este foarte bine sugerat încă din incipitul romanului, într-un scurt fragment pe care îl redăm aici: „nu visezi, chiar calci pe străzile familiare din centrul Bucureștilor, treci cu adevărat prin fața caselor închise și tăcute, aceleași de ani buni și totuși altele. E poate o visare cu mult mai mare, în care sînt acum cuprinși toți cei din jur, vii și morții, într-o lume mai adâncă și mai clară decât lumea noastră. [...]. Toți visăm, toți visează - ce bine ar fi să nu ne mai trezim niciodată!”(Zamfir, 2008: 9). În această mică bucată de text, *TU*-ul extratextual este lămurit de inserția la care va fi supus, de introducerea într-o lume fictivă și de suprapunerea într-un/cu un *TU textual*. În incipit, este prezent *TU*-ul adresativ, pregătind transpunerea către un *TU-fictiv*. Cu toate acestea, acordul text-cititor nu este complet. De asemenea, autorul se auto-plasează în text („Toți visăm, toți visează - ce bine ar fi să nu ne mai trezim niciodată!”), într-o încercare de sporire a autenticității participative a lectorului: autorul însuși este un cititor și un reflector al textului. În paragraful imediat următor vom identifica o formă diferită a pronumelui:

¹ Am analizat acest roman în articolul *The Second Person Prose avant Butor: Felix Aderca - The God of Love*: <http://www.upm.ro/ccci3/CCI-03/Lit/Lit%2003%2063.pdf>.

TU-ul ficțiunii, al unui personaj implicat în acțiune și care este doar parțial identic cu cititorul: „Ți-ai pierdut echilibrul. Zidul de care te sprijini e din piatră gri...”(Zamfir, 2008: 9).

Elementul care incită cel mai mult într-o proză la persoana a doua este căutarea unui răspuns pentru întrebarea *Cine spune povestirea?*. Această calitate fantomatică, „shape-shifting quality”(D. Schofield, 1998: 11) contribuie la dinamica superioară a unui text scris la persoana a II-a. În cazul de față avem un text în care un narator-protagonist se referă la el însuși, utilizând persoana a II-a: raportul *subiectiv + subiectiv*, raport ce pune în evidență un *TU-narativ* (așa cum îl numește Dennis Schofield). De exemplu, discutând despre fericire, naratorul cunoște cu exactitate definiția pe care o dă personajul întruchipat de *TU*-ul acțiunii: „știi precis ce înseamnă fericirea: furnicătură în întreg corpul, ca un mic șoc electric, plăcut și ațîțător, din creștet până-n tălpi. L-ai încercat în studenție, când luai un zece și profesorii îți spuneau că ești cel mai bun...”(Zamfir, 2008: 15). Naratorul știe totul despre personajul său, ca și cum ar vorbi despre sine, dar fără nicio intenție de a tulbura avatarul ce stă sub semnul pronumelui personal de persoana a doua. Singurul efect produs este o dublare a subiectivității: celei produse prin nararea la persoana a II-a, i se adaugă cea a comentariului narativ. Cu alte cuvinte, naratorul este conștient că vorbește despre sine, dar utilizând persoana a doua, este de două ori mai subiectiv în analiză și comentariu. Totodată, astfel este realizat și un efect de ambiguitate a perspectivei narative: șocul pe care îl produce cititorului *TU*-ul din text, poate, de multe ori, să îl apropie de anumite evenimente și să îl facă să se simtă complice sau chiar să retrăiască o serie de acțiuni care i s-au întâmplat cu adevărat. În cazul de față, definiția fericirii poate fi similară și cu a unui cititor oarecare: cine nu s-a simțit fericit când a luat o notă bună, spre exemplu? Credem că autorul speculează, voit sau involuntar, și această latură a participării prin memorie a cititorului. Poate că lectorul nu este actantul principal, dar el se poate regăsi în anumite fragmente și poate găsi ca acele bucăți să fie mici monografii personale îmbinate într-un mare puzzle textual.

Persoana devine o sursă a subiectivității, prin avatarurile pe care le ascunde, ea implicând în *TU*-ul narativ cititorul, dar reconfigurând un *EU* al naratorului implicat. Discutăm, astfel, de prima relație care se poate stabili într-o proză la persoana a doua: cea în care un narator vorbește despre sine utilizând persoana a II-a, uzând de o anumită distanță în raport cu actele și gândurile sale. Acest fenomen poate fi redat prin următoarea formulă matematică: $EU = TU \neq EL$. Faptul că naratorul are acces la gândurile personajului, că i le cunoaște și i le redă cu exactitate, pune în evidență tocmai echivalența parțială (pentru că nu este una totală!) care se stabilește între cele două instanțe, pe de o parte, și între cele două persoane, pe de altă parte: „Traversezi încet bulevardul. ‘Iar o zonă de bătrânei, ca mine, iar femei trecute de patruzeci, cu lacrimi în ochi.’”(Zamfir, 2008: 36). Astfel de inserții la persoana întâi, care sunt proiecții ale gândurilor personajului construit la persoana a doua, sunt probe care certifică o anumită oglindire a *EU*-lui în *TU*-ul narativ. Dar, totodată, naratorul și cititorul sunt și ei implicați și topiți fictiv în pronumele *TU*.

Este interesant de remarcat jocul instanțelor narative pe care îl propune Mihai Zamfir. Pe lângă imprecizia pe care o realizează *TU*-ul narativ între *personaj-narator-cititor*, vorbim și de o implicare a autorului, prin interogații retorice și comentarii diverse: „Cât să fie ceasul? E dimineață, în zori, cu lumina abia sosită dispre răsărit, sau e seară? Fără să te uiți la ceas, făcându-ți doar puțină ordine în minte, îți dai seama că e începutul după-amiezii...”(Zamfir, 2008: 10). Totodată aceste interogații pot fi gânduri ale personajului, transpuse de un narator omniscient. Tocmai această interșarjare de palnuri și interpretări, marcă a incertitudinii, ne conduce spre o altă discuție: *intersubiectivitatea* textuală.

3. „The Intersubjective You” în proza românească

Andrew Gibson considera că „teoria literaturii a construit în mod repetat spațiul textului ca un spațiu unitar, omogen, determinat și organizat de un anumit set de constrângeri”(Gibson, 1996: 7). Noi credem că exemplul cel mai potrivit care s-ar opune acestei afirmații este tocmai narațiunea la persoana a doua, în care vorbim despre o evadare din unitatea și omogenitatea tradițională, pentru a descoperi o construcție inedită în care persoana e caracterizată printr-o structura metamorfozică

(*shape-shiftiness*, în termenii lui D. Schofield). Cercetătorul australian amintește observația pe care o face criticul francez Pierre Deguise cu privire la *TU*-ul (*vous*) din *La modification* de Michel Butor, care e în același timp autor, personaj și cititor, devenind un *TU sintetic* („*vous synthétique*”). Această idee dovedește încă o dată reacția pe care o produce proza la persoana a doua împotriva perspectivei tradiționale, orientând întreaga discuție spre direcții noi de cercetare și aplicabilitate. Mai mult, ambiguitatea care guvernează în jurul narațiunii la persoana a doua este unul dintre factorii care construiesc *intersubiectivitatea* textului în sine, realizând o reconfigurare a subiectului.

Pronumele *TU*, pe care D. Schofield îl numește *TU-Proteic* („Protean- *you*”), spre deosebire de persoana I și a III-a, apare ca un caz special în care *persoana* poate fi naratorul, personajul, lectorul sau o combinație a acestor instanțe. Ca și în textul de față, subiectivitatea nu se mai găsește în *EU*, ci în produsul relației multiplilor subiecți găzduiți în *TU*-ul narativ. În cazul romanului lui Mihai Zamfir putem vorbi despre ceea ce D. Hantzis numea *fragilitate a intersubiectivității* (Hantzis, 1992: 126), manifestată atunci când un text la persoana a doua pune în evidență clar un narator la persoana I (ca în cazul de față) sau la persoana a III-a (mai rar), perspectiva narativă fiind puternic afectată. Așa cum am mai afirmat în repetate rânduri, respingem însă ideea existenței unui narator la persoana I în cadrul unui text la persoana a doua, pentru că nu putem vorbi despre o echivalență între cele două forme. Cu toate acestea, Dennis Schofield menționează că există cazuri în care un text poate fi construit ca o confesiune a naratorului care camuflează un *EU* sub masca unui *TU*², marcând un narator autodiegetic (*homodiegetic*), care își spune propria poveste. Acesta este și cazul textului *Educație târzie*. Unul dintre cele mai intense momente ale romanului, prima scenă de dragoste dintre Cora și Alex, reprezintă, poate, fragmentul cel mai reprezentativ pentru a discuta despre *fragilitatea intersubiectivității*. Pe lângă poeticitatea descrierii (care aparține autorului), toate gândurile și pulsațiile personajului sunt cele ale unui *EU* care a trăit momentul erotic și care acum le narează cu aceeași primă emoție, dar sub masca unui *TU* confesiv: „Scoți chiloțeei Corei încet, cu precauții exagerate și inima zvâcnind, ca și cum ai smulge bandajul de pe o rană. De undeva de sus, vine glasul șoptit, rugându-te ceva, nu înțelegi bine ce, prinzi doar cuvântul încet. Ții în mână, ca pe o comoară, obiectul fin și cald (Zamfir, 2008: 271). În această scenă nu mai putem vorbi despre o implicare a lectorului în pronumele personal de persoana a doua. Este clar că adresarea către *TU*-ul narativ și acțiunea acestuia este cea a unui *EU*. O altă situație care reflectă *fragilitatea intersubiectivității* este redată de către introspecțiile personajului, acele gânduri ale acestuia redată la persoana întâi, în care orice legătură dintre *TU*-ul narativ și altă instanță afară de cea a naratorului este anulată: „Să fie un semn? Copilașul nu mai seamănă cu mine, nici măcar cu Sorin, când era mic, aparține altei lumi, care naște acum, sub ochii mei. Va fi mai bună decât lumea mea? Va fi altfel și mă va da la o parte, ca pe o relicvă inutilă?” (Zamfir, 2008: 336).

Nu în ultimul rând, intersubiectivitatea este produsă și de jocul autorului cu personajul, printr-o serie de comentarii plasate între paranteze, diferite tocmai prin această modalitate de a fi integrate în construcția textuală: „(Bineînțeles că nu-i adevărat - nu te mai ascunde după deget! Abia cu Mihăiță încerci prima dată emoțiile de semi-tată, emoții de părinte începător..)” (Zamfir, 2008: 338). Totodată, prin natura multiplă de avataruri pe care o poate lua pronumele *TU*, genul acesta de construcții pot spori *fragilitatea intersubiectivității*, ele fiind, în fapt un joc dublu: o introspecție a personajului *TU*, care se auto-analizează, utilizând tot persoana a doua. Dacă alegem a doua interpretare, vom vorbi despre cazul transferului *EU-TU*, propus de către David Herman.

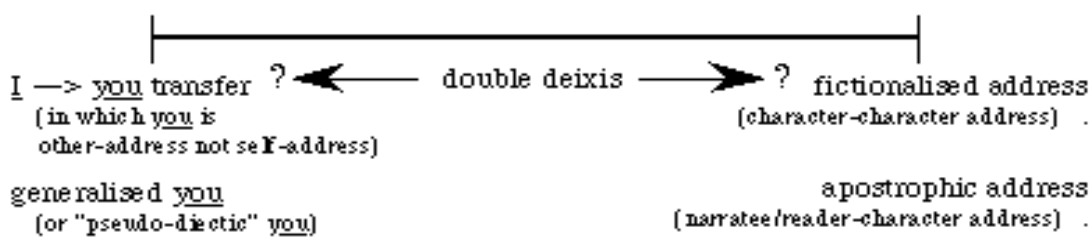
² D. Schofield oferă următoarele titluri: Peter Kocan - *The Treatment* (1980) și *The Cure* (1983), Peter Bibby - *Taking the Road Out* (1986), Jay McInerney - *Bright Lights, Big City* (1986), Crista Wolf - *Patterns of Childhood* (1990).

Cercetătorul identifică cinci³ adresări paradigmatică ale pronumelui personal de persoana a doua, plasându-le într-o paralelă între formă gramaticală și funcție deictică. În partea dreaptă a schemei propuse de către D. Herman sunt două cazuri în care pronumele *TU* își îndeplinește funcția exactă (pronume morfosintactic + funcție deictică acceptată): ori *adresare ficționalizată*, adică adresare directă între două caractere (*TU-narativ*), ori *adresare apostrofică*, adică către un destinatar real (*TU-metaficțional*; *TU-mesoficțional*). Partea stângă a schemei include cazurile în care vorbim despre incongruență. În cazul *TU-generalizat* (*generalised you*) pronumele își pierde valoarea deictică și primește o valoare impersonală sau colocvială (*TU-figural*). În ceea ce privește cazul transferului *EU-TU*⁴, în care vorbim despre auto-referire și nu auto-adresare, despre *other-address* (pe care o putem înțelege ca o adresare către un alter-ego), gradul de percepere a acestui caz este destul de dificil. Monika Fludernik numește acest caz „reflector-mode you”, unde *TU* funcționează ca monolog interior în care „narațiunea dispare în întregime în spatele gândurilor protagonistului *TU*” (Fludernik, 1994: 451). Aceste paranteze din text se pot integra în această nișă categorială destul de rar dezvoltată în proza la persoana a doua și căreia îi găsim, se pare, un exemplu potrivit în romanul lui Mihai Zamfir.

În finalul romanului descoperim, însă, o perspectivă narativă diferită: cel care narează povestea Corei nu mai este un *EU* ce poartă masca unui *TU*, ci e autorul însuși, care îi răspunde personajului la întrebarea care îl macină: *Ce o fi făcând acum Cora?* Rutina acțiunilor pe care le realizează femeia sunt descrise detaliat, într-un joc al imaginației combinat cu omnisciența de care se bucură naratorul: „Dacă te-ai putea strecura în gândurile ei, ai observa că vorbește atât de puțin tocmai pentru că se gândește, tot timpul, la unul și același lucru: își recapitulează la nesfârșit viața alături de tine.” (Zamfir, 2008: 643).

4. Concluzii

Procesul *intersubiectivității*, din care ar deriva *TU-ul narativ*, este, așadar, un amestec indeterminal și multiplu de subiectivitate dintre narator, naratar și protagonist: „Some of the most interesting and insightful arguments about "second-person" narrative propose that the "second person's" most striking effects derive from the constitution of an "intersubjective" experience of reading in which the subject positions of the "you"-protagonist, reader-narratee and narrator are combined into a fluid and indeterminate multiple subjectivity.” (D. Schofield, 1998: 6). Credem că și în cazul romanului *Educație târzie* gradul de implicare al cititorului în avatarul pronumelui *TU* este direct proporțional cu intenția și dorința pur subiectivă a acestuia. Tocmai din și datorită subiectivității cititorului putem discuta de o multiplicare a subiectivității naratorului, care era dublată deja de cea a perspectivei narative. Așa cum am mai afirmat⁵, capacitatea de a tulbura cititorul și de a produce o așa-numită *dezumanizare*, este direct influențată de către contextul socio-lingvistic dezvoltat de universul textului în care lectorul e invitat să plonjeze. Pentru ca cititorul să emerge spre contopirea în *protean-you* el trebuie să simtă o apartenență, cel puțin parțială, cu textul și cu acțiunea dezvoltată în text. În ceea ce ne privește, considerăm că această apartenență, în raport



(Herman, 1994: 393).

⁴ Autorul identifică un exemplu concludent în două romane scrise de către Peter Kocan: *The Cure* și *The Treatment*.

⁵ A se consulta lucrarea *The Second Person Prose: From Michel Butor to Mihai Zamfir*: http://www.mi.bxb.ro/Articol/MI_31_49.pdf

cu textul lui Mihai Zamfir, va sta mereu sub semnul posibilului, dar cu valori diverse, de la cititor la cititor.

Scriitorul român experimentează, așadar, în romanul *Educație târzie* o scriitură diferită, nouă și surprinzătoare, proza la persoana a doua, reușind să ofere o replică modelului francez propus de către Michel Butor prin romanul *La Modification*. Intersubiectivitatea din textul lui Mihai Zamfir nu este totală, implicând porțiuni în care vorbim despre o „fragilitate” a acesteia, dar valoarea inovativă a operei rămâne viabilă, făcând din aceasta un model de referință pentru un domeniu al teoriei literaturii care încă nu este atât de discutat și analizat: proza la persoana a doua.

Bibliografie

ADERCA, Felix, 1992, *Zeul iubirii (Țapul). Femeia cu carnea albă*, ediție îngrijită și prefață de Henri Zalis, Editura Nemira.

BĂICEANU Lucian, 2014, „*The Second Person Prose avant Butor: Felix Aderca - The God of Love*”, în volumul *Communication, Context, Interdisciplinarity - 3rd Edition*, ISSN: 2069 - 3389, Editat de The Alpha Institute for Multicultural Studies, publicat de „Petru Maior” University Press, Tîrgu-Mureș, p.494, (<http://www.upm.ro/ccci3/?pag=CCI-03/vol03-Lit>).

BĂICEANU, Lucian, 2014, „*The Second Person Prose: From Michel Butor to Mihai Zamfir*”, în *Management Intercultural*, Volumul XVI, Nr. 2 (31), p.393 (http://www.mi.bxb.ro/Articol/MI_31_49.pdf).

BUTOR, Michel, 1967, *La modification (Renunțarea)*, traducere și studiu introductiv de Georgeta Horodincă, Editura pentru literatură universală, București.

DEGUISE, Pierre, 1961, *Michel Butor et le nouveau roman*, French Review 35, p.159.

FLUDERNIK, Monika, 1994, „*Second-Person Narrative as a Test Case for Narratology: The Limits of Realism*”, *Style* 28 (3): 445-379.

GIBSON, Andrew, 1996, *Towards a Postmodern Theory of Narrative*, Edinburgh, Edinburgh University Press.

HANTZIS, Darlene Marie, 1992, *You Are About To Begin Reading: The Nature and Function of Second Person Point of View in Narrative*, diss. Louisiana State U, 1988. Ann Arbor, UMI, DA 8904541.

HERMAN, David, 1994, *Textual 'You' and double deixis in Edna O'Brien's A Pagan Place*, *Style* 28 -3.

MARTIN, Mircea, 2002, *G. Călinescu și complexe literaturii române*, 1981, ed. a II-a, Editura Paralela 45.

SCHOFIELD, Dennis, 1998, *The Second Person: A Point of View? The Function of the Second-Person Pronoun in Narrative Prose Fiction*, Deakin University, Geelong, Australia, (<http://members.westnet.com.au/emmas/2p/index2.htm>).

ZAMFIR, Mihai, 2008, *Educație târzie*, ediția a II-a, Editura Cartea românească, București.